

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет
імені Івана Огієнка
Природничий факультет
Кафедра географії та методики її викладання

Дипломна робота
магістра

з теми: **«СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА
ТРУДОВИХ РЕСУРСІВ
(НА ПРИКЛАДІ ХМЕЛЬНИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ)»**

Виконав: студент 2 курсу, групи Geo1-M19
спеціальності 014 Середня освіта (Географія)
Цапар Дмитро Вікторович

Керівник:

Касіяник І.П., кандидат географічних наук,
доцент кафедри географії та методики її
викладання

Рецензент:

Рибак І.П., кандидат географічних наук,
доцент кафедри географії та методики її
викладання

Кам'янець-Подільський – 2020 р.

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ТРУДОВИХ РЕСУРСІВ РЕГІОНУ ОБЛАСНОГО РІВНЯ	5
1.1. Поняттєво-термінологічний апарат з теми дослідження	5
1.2. Методика суспільно-географічного дослідження трудових ресурсів регіону обласного рівня	7
1.3. Історія дослідження проблем формування та функціонування трудових ресурсів регіону	13
1.4. Методи дослідження	15
РОЗДІЛ 2. УМОВИ ТА ЧИННИКИ ВПЛИВУ НА ФОРМУВАННЯ ТА РОЗМІЩЕННЯ НАСЕЛЕННЯ ХМЕЛЬНИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ	21
2.1. Історія заселення Хмельниччини	21
2.2. Природно-географічні чинники	31
2.3. Суспільно-географічні чинники	36
РОЗДІЛ 3. СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНИЙ АНАЛІЗ ТРУДОВИХ РЕСУРСІВ ХМЕЛЬНИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ	45
3.1. Загальна характеристика трудових ресурсів Хмельницької області	45
3.2. Особливості формування трудового потенціалу Хмельниччини в сучасних умовах	49
3.3. Зайнятість населення Хмельниччини у народному господарстві	61
3.4. Географія трудових ресурсів області	63
3.5. Основні проблеми розвитку трудового потенціалу області та шляхи їх вирішення	74
ВИСНОВКИ	80
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	82
ДОДАТКИ	

ВСТУП

Актуальність дослідження. Складні процеси, що відбуваються в економіці України, в зв'язку з економічною кризою, яка почалася у 2008 році, події 2013 року – захоплення Криму та збройний конфлікт на сході України привели до затяжної економічної кризи, спричинили значні соціально-економічні та демографічні зрушення в країні, що позначилось перед усім на стані кадрового потенціалу регіонів. Цим зумовлена необхідність системного і комплексного вивчення теоретичних і прикладних питань формування трудового потенціалу Хмельниччини, пошуку шляхів удосконалення управлінської діяльності, що характеризує і доводить актуальність теми дослідження.

З одного боку, набувають актуальності якісні характеристики трудових ресурсів, чому сприяє, і до чого спонукає розвиток науково-технічного прогресу, з іншого, не менш важливим залишається кількісний аспект, адже економіка сервісного типу є працемісткою сферою прикладання праці. Стрімка динаміка політичних та соціально-економічних процесів у країні супроводжується зростанням мобільності населення, зокрема, його найбільш активної частини, що призводить до відповідних змін у територіальному (міжрегіональному та внутрішньорегіональному) розподілі трудових ресурсів та окремих їх груп.

Об'єктом дослідження є трудові ресурси Хмельницької області.

Предметом дослідження є особливості територіального (міжрегіонального) розподілу трудових ресурсів та окремих їх груп, виділених за ознакою статі та віку, у Хмельницькій області.

Мета дослідження – здійснити суспільно-географічну характеристику трудових ресурсів Хмельницької області та виявити територіальні особливості їх розподілу в обласному регіоні за сучасних умов.

Виходячи із мети даного дослідження, були поставлені наступні **завдання**:

1. Визначити сутність основних понять з проблематики трудових ресурсів.
2. Ознайомитись із особливостями методики дослідження трудових ресурсів в історичному плані й на сучасному етапі їх розвитку.

3. Дослідити умови та чинники впливу на формування та розміщення населення Хмельниччини, як передумови розвитку трудових ресурсів.
4. Дати загальну характеристику трудових ресурсів Хмельниччини, показати співвідношення зайнятості в економічному і соціальному секторах області.
5. Виявити територіальні особливості в розподілі трудових ресурсів, у т.ч. різних їх груп, у межах Хмельницької області.
6. Окреслити основні проблеми розвитку трудового потенціалу області та шляхи їх вирішення.

Основні методи, використані в даній роботі: метод системного аналізу, історико-географічний, порівняльний, картографічний, статистичний.

Практичне значення роботи. Отримані результати (теоретичні положення, таблиці, графіки й карти) можуть бути корисними для управлінь праці та соціальної політики, служб зайнятості, а також можуть слугувати дидактичними матеріалами в навчальному процесі під час викладання дисциплін «Географія населення», «Основи суспільної географії».

Структура та обсяг роботи. Наукова робота викладена на 88 сторінках машинописного тексту та складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел, який містить 76 найменувань та додатків.

Апробація результатів дипломної роботи. Основні положення дипломної роботи магістра доповідались і обговорювались на науковій конференції, а саме: на підсумковій науковій конференції студентів та магістрантів.

Публікації. Основні положення дипломної роботи магістра опубліковані в збірниках наукових праць підсумкової наукової конференції студентів та магістрантів.

ВИСНОВКИ

Проведене наукове дослідження дозволило зробити такі висновки:

Трудові ресурси – це частина населення країни, яка має необхідні фізичні і духовні здібності, загальноосвітні й професійні знання для заняття суспільно-значимою працею. На шляху до постіндустріального суспільства проблема трудових ресурсів набуває нового звучання і актуальності та потребує суспільно-географічного вивчення на всіх територіальних рівнях.

На формування і розміщення населення впливають різноманітні умови і фактори: історія заселення території, природно- і суспільно-географічні фактори. В якості вирішальних можуть виступати то одні, то інші, тому не слід перебільшувати дію якихось одних факторів. Для Хмельницького СГК рушійними факторами виступають суспільно-географічні, а обумовлюючими – природно-географічні. Проте в різних сферах господарського комплексу області вони взаємопов'язані й взаємообумовлюють формування, функціонування й розвиток Хмельницької області.

Кількісний і якісний склад трудових ресурсів визначаються перебігом процесів природного та механічного руху населення, а їх географія є результатом впливу низки факторів, серед яких соціально-економічні, історико-географічні, розселенські, демографічні та ін.

Хмельниччина володіє значним трудовим потенціалом. Проте в останні роки намітилась стійка тенденція до скорочення чисельності трудових ресурсів

та їх старіння, що актуалізує завдання раціонального використання трудового потенціалу й потребує ефективної демографічної та міграційної політики.

Розподіл трудових ресурсів за регіонами є нерівномірним, що в цілому відповідає характеру розселення населення. Темпи приросту населення у віці 15–69 років по всіх адміністративно-територіальних утвореннях мають регресивний характер і суттєво диференціюються, що є результатом наявних соціально-економічних, демографічних та розселенських територіальних відмінностей.

Частка окремих демографічних груп трудових ресурсів має значний діапазон коливань. Особливістю розміщення чоловічих працездатних контингентів є їх переважання в південній та західній старопромисловій частині Хмельницької області; частка жінок є більшою в регіонах, з яскраво вираженими, ознаками старіння. Південна і частково центральна частина області залишаються «донорами» молодих працездатних контингентів для північних і деяких центральних більш урбанізованих районів, що відрізняються підвищеною часткою молоді в структурі трудових ресурсів (особливо в мм. Хмельницькому, Шепетівці, Ізяславі, Славуті, Нетішині, Ізяславському і Славутському районах). Важливою складовою трудових контингентів більшості адміністративних районів є жінки післяпенсійного (до 70 років) віку. Частка цієї вікової категорії є значною (більше 10,5%) для Ярмолинецького, Чемеровецького, Новоушицького, Кам'янець-Подільського, Віньковецького, Городоцького, Дунаєвецького районів.

Виявлені відмінності в структурі та географії трудових ресурсів регіону потребує відповідної державної та регіональної політики щодо зайнятості населення, створення нових робочих місць відповідно до цих структурних особливостей. Урахування географічних аспектів працересурсної ситуації, а також тенденцій її розвитку дозволить підвищити ефективність заходів регулювання ринку праці, що в подальшому сприятиме підвищенню рівня життя населення та забезпечить економічне зростання регіону.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. 100 термінів і понять соціально-трудової сфери: енциклопедичний словник / під заг. ред. С.В. Мельника. – Луганськ : Вид-во ТОВ «Віртуальна реальність». – 2005. – 220 с.
2. Алаев Э.Б. Экономико – географическая терминология: [Словарь-справочник] / Э. Б. Алаев. – М. : Мысль, 1977. – 199 с.
3. Баб'як Г.П. Проблеми відтворення трудового потенціалу України / Г.П. Баб'як // VII з'їзд Українського геогр. товариства. – К. – 1995. – С. 50–52.
4. Білик О. Основні напрямки збереження і розвитку національного людського капіталу за рахунок активізації трудової мобільності / О. Білик // Україна: Аспекти праці. – 2009. – №1. – С. 43–46.
5. Біляцький С. Ресурси трудових ресурсів / С. Біляцький, Т. Мірошніченко, А. Хахлюк // Віче. – 2006. – №15. – С. 42–45.
6. Богиня Д.П., Грішнова О.А., Основи економіки праці: Навч. Посібник / Д.П. Богиня, О.А. Грішнова. – К. : Знання – Прес, 2000. – 313 с.
7. Боярчук Т. Оцінка соціально-економічної захищеності, рівня і якості життя Хмельниччини / Т. Боярчук // Регіональна економіка. – 2006. – №1.- с. 84–90.
8. Брадул О.М. Обліково-аналітичне забезпечення менеджменту корпорацій: монографія / О.М. Брадул. – К. : КНТЕУ, 2009. — 356 с.
9. Венедиктов В. С. Трудовое право Украины (общая часть) : учебное пособие / В. С. Венедиктов. – Симферополь : ДОЛЯ, 2004. – 164 с.

10. Географічна енциклопедія України: в 3-х т. /Редкол.: О.М. Маринич (відп. ред.) та ін. – К.: «Українська енциклопедія» ім. М.П.Бажана, 1989-1993. Т.3.: П-Я. – 480 с.: іл. – (в опр.).
11. Гнибіденко І. Перспективи формування ринку праці / І. Гнибіденко // Україна: Аспекти праці. – 2008. – №1. – С. 3–8.
12. Головань В. Соціально-економічні фактори формування та ефективного використання трудових ресурсів на підприємствах сільського господарства / В. Головань // Україна: Аспекти праці. – 2006. – №8. – С. 9–14.
13. Гриньова В.М. Проблеми управління трудовими ресурсами підприємства: наук. видання / В.М. Гриньова, О.М. Ястремська. – Х. : ХНЕУ, 2006. – 192 с.
14. Грішнова О. А. Економіка праці та соціально-трудові відносини : підручник / О. А. Грішнова. – К. : Знання, 2004. – 535 с.
15. Гудзеляк І. Географія населення: Навчальний посібник. – Львів : Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2008. – 232 с.
16. Гуменюк В.Я. Управління витратами на персонал: монографія / В.Я. Гуменюк, Н.М. Самолук. – Рівне: НУВГП, 2012. – 158 с.
17. Демографія і статистика населення: підручник / за ред. І. І. Єлісеєвої. – М. : Фінанси і статистика, 2006. – 180 с.
18. Доповідь «Про Глобальні тенденції у сфері зайнятості – 2009. // МОП // Соц. політика. – 2009. – №3. – с. 7–8.
19. Економічна активність населення Хмельницької області за 2007 рік. Статистичний збірник. Головне управління статистики у Хмельницькій області. 2008. – 60 с.
20. Економічна активність населення Хмельницької області за 2012 рік. Статистичний збірник. Головне управління статистики у Хмельницькій області. За редакцією начальника Головного управління статистики у Хмельницькій області Л.О. Хамської. 2013. – 64 с.
21. Економічна активність населення Хмельницької області за 2016 рік. Статистичний збірник. Головне управління статистики у Хмельницькій

- області. За редакцією начальника Головного управління статистики у Хмельницькій області Л.О. Хамської. 2017. – 68 с.
22. Економічна енциклопедія: у трьох томах. Т. 3 / редкол.: С. Мочерний (відп. ред.) та ін. – К. : Видав. Центр «Академія», 2002. – 952 с.
23. Завіновська Г.Т. Економіка праці: навч. посібник / Г.Т. Завіновська. – К. : КНЕУ, 2003. – 300 с.
24. Закон України «Про основні засади соціального захисту ветеранів праці та інших громадян похилого віку в Україні» : від 16.12.1993 р., № 3721-ХІІ // ВВР України. – 1994. – № 4. – С. 18-20.
25. Занько Ю.С. Регіональні особливості трудового потенціалу України: матер. наук. конф. / Ю.С. Занько. – Львів, 1994. – С. 35-36.
26. Історія міст і сіл УРСР / Гол. Ред-ція укр-ї рад. Енциклопедії Академії наук УРСР. За ред. В.М. Кулаковського. – 1971. – 705 с.
27. Калина А.В. Економіка праці: навч. посібник / А.В. Калина. – К. : МАУП, 2004. – 272 с.
28. Качан Є.П. Управління трудовими ресурсами : [навч. посіб.] / Є.П. Качан, Д.Г. Шушпанов. – К. : ВД «Юридична книга», 2003. – 258 с.
29. Кір'ян Т., Куліков Ю. Нове в теорії, методології та практиці людського капіталу / Т. Кір'ян, Ю. Куліков // Україна: Аспекти праці. – 2008. – №4. – С. 28–31.
30. Клиновий Д.В. Розміщення продуктивних сил та регіональна економіка України: навч. посібник / Д.В. Клиновий, Т.В. Пепа; за наук. ред. Л.Г. Чернюк. – К. : Центр навчальної літератури, 2006. – 728 с.
31. Коваленко В.М. Організаційні та фінансові аспекти використання трудового потенціалу робочої сили / В.М. Коваленко // Фінанси України. – 2001. – №9. – С. 43–49.
32. Коліщак В. Досвід Хмельниччини. Націленість на позитивний результат / В. Коліщак // соц. політика. – 2009. – №7. – с. 11–14.
33. Кондратьєв Я. Ю. Основи міграційно-навства: Навчально-методичний посібник / Я. Ю. Кондратьєв, Ю. І. Римаренко, В. І. Олефір. – К. : Ін-т держави і права НАН України, 2000. – 424 с.

- 34.Коровкин А.Г. Движение трудовых ресурсов: анализ и прогнозирование / [А.Г. Коровкин]; отв. ред. Ю.П. Соловьев; АН СССР, Ин-т экономики и прогнозирования научн.-техн. Прогресса. – М. : Наука, 1990. – 207 с.
- 35.Корчун М. Шляхи підвищення економічної активності та зайнятості молоді на ринку праці України / М. Корчун // Україна: Аспекти праці. – 2008. – №1.-С. 35–39.
- 36.Кривицька Н.В. Особливості демографічних процесів Хмельницької області в умовах переходу України до ЄС /Н.В. Кривицька // Європ. інтегр. процеси та транскордонне співробітництво: міжнародні відносини, економіка, політика, географія, історія, право/ Тези доп. Міжнар. Наук.-практ. Конференції. – Луцьк, 2005. – с. 455–457.
- 37.Лузан Ю. Сучасний соціально-трудоий потенціал села: проблеми та шляхи їх вирішення / Ю. Лузан // Україна: Аспекти праці. – 2009. – №6. – С. 14–17.
- 38.Луцишин П.В. Єврорегіон «Буг». Обласний суспільно-географічний комплекс: теорія, методика, практика. – К., 1996. – с. 345.
- 39.Ляшенко Д.О. Основні підходи до картографування людського розвитку / Д.О. Ляшенко // Український географічний журнал. – 1997. – №2. – С. 56–61.
- 40.Махорін Г.Л. Основи демографії. Курс лекцій / Житомир : Вид-во «Волинь», 2009. – 96 с., таб. 27, рис. 8.
- 41.Мельник І. Г. Основи демографії : навч.-метод. посіб. / Мельник І. Г.; Держ. закл. «Луган. нац. ун-т імені Тараса Шевченка». – Луганськ. Вид-воДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2013. – 127 с.
- 42.Муромцева Ю.І. Демографія: Навчальний посібник. К. : Кондор, 2006. – 300 с.
- 43.Нагребецька І. Пріоритети Хмельниччини добробут людини – добробут усієї громади про економічний розвиток області / І. Нагребецька Уряд. кур'єр. – 2008. – №114. – С. 6-8.

44. Ніколаєнко Л.Ф. Аналіз, моделювання і прогнозування трудових ресурсів регіону: монографія / Л.Ф. Ніколаєнко, П.О. Іващенко. – Харків : Екограф, 2010. – 168 с.
45. Основні показники з праці в економіці області за 2008 рік: Стат. Бюлетень / Державний комітет статистики Україна. – 2009. – 56 с. Основні показники з праці в економіці області за 2013 рік: Стат. Бюлетень / Державний комітет статистики Україна. – 2009. – 58 с.
46. Основні показники з праці в економіці області за 2015 рік: Стат. Бюлетень / Державний комітет статистики Україна. – 2016. – 62 с.
47. Пирожков С. І. Демографічні процеси та вікова структура населення / С. І. Пирожков. – М. : Статистика, 1976. – 240 с.
48. Попов С.В. Трудові ресурси України: стан та перспективи розвитку / С.В. Попов // Форум права. – 2008. № 3. – С. 419-426.
49. Праця у Хмельницькій області 2007: Стат. збірник / Державний комітет статистики України. – 2008. – 191 с.
50. Праця у Хмельницькій області 2012: Стат. збірник / Державний комітет статистики України. – 2013. – 204 с.
51. Праця у Хмельницькій області 2016: Стат. збірник / Державний комітет статистики України. – 2017. – 212 с.
52. Прибиткова І. М. Основи демографії : посібник [для студентів гуманітарних і суспільних факультетів вищих навчальних закладів] / І. М. Прибиткова. – К. : АртЕк, 1997. – 256 с.
53. Природа Хмельницької області. Під ред. К.І. Геренчука. – Львів : Вища школа. Вид-во при Львів. Ун-ті, 1980. – 152 с.
54. Присяжнюк І, Системний підхід до вирішення дилеми зайнятість-безробіття в Україні з використанням Європейського досвіду // Вісник Хмельницького національного університету. – 2006. – № 5. – С. 75-78.
55. Прокопенко В. І. Трудове право України : підручник / В. І. Прокопенко. – Х. : Консум, 1998. – 480 с.

56. Про основні напрями розвитку трудового потенціалу в Україні на період до 2010 року. Указ Президента України від 3 серп. 1999 р. №958/99 // Урядовий кур'єр. – 1999. – 19 серп.
57. Пухлій В.Т. Оцінка трудових ресурсів і можливостей його ефективного використання в перехідний період // Зайнятість та ринок праці. Міжвідомчий науковий збірник. – 1999. – Вип. 9 – С. 88–97.
58. Региональные особенности воспроизводства и использования трудовых ресурсов / [И.П. Суворова, Г.А. Евдокимова, Т.С. Клебанова и др.]. – К. : Наукова думка, 1982. – 169 с.
59. Регіони України: проблеми та пріоритети соціально-економічного розвитку. Монографія за ред. док. екон-х наук, проф. Варналія З.С. К. : Знання України, 2005. – 497 с.
60. Ринок праці : доходи населення : демографічна ситуація // Праця і зарплата. – 2008. – № 8. – С. 2-3.
61. Рівень освіти населення України за даними Всеукраїнського перепису населення 2001 року. – К. : Державний комітет статистики України, 2003. – 218 с.
62. Романюк М. Д. Міграції населення України за умов перехідної економіки: Методологія і практика регулювання / М. Д. Романюк ; НАН України, Рада по вивченню продуктивних сил України. – Львів : Світ, 1999. – 289 с.
63. Рябий Є. Проблеми, тенденції та шляхи зменшення безробіття в Україні // Економіка та держава. – 2006. – № 11. – С. 84-89.
64. Сови Альфред. Старення населення и продление жизни / А. Сиви // Методы демографических исследований. – М.: Статистика, 1969. – 134 с.
65. Статистичний щорічник: Хмельницька область за 2008 р. – Хмельницький : Поділля, 2009. – 265 с.
66. Статистичний щорічник: Хмельницька область за 2012 р. – Хмельницький : Поділля, 2013. – 271 с.
67. Статистичний щорічник: Хмельницька область за 2016 р. – Хмельницький : Поділля, 2017. – 277 с.

- 68.Сюткін С. І. Географія населення: Курс лекцій для студентів природничо-географічних факультетів інститутів та університетів. – Суми : СумДПУ ім. С. Макаренка, 2002. – С. 28-45.
- 69.Тищенко С.В. Трудові ресурси як соціально-економічна категорія / С.В. Тищенко // Агроінком. – 2006. № 7-8. – С. 104-106.
- 70.Ткачук В.О. Кадри робітничих професій та їх роль у формуванні трудового потенціалу організації / В.О. Ткачук, О.П. Мельничук // Вісник Хмельницького національного університету. – 2011. – № 2. – Т. 2. – С. 137-145.
- 71.Трудове право України : навч. посіб. [для студ. юрид. спеціальностей вищих навчальних закладів] / за ред. П. Д. Пилипенка. – К. : Видавничий Дім «Ін Юре», 2003. – 536 с.
- 72.Череп А.В. Соціально-економічна сутність категорії «трудові ресурси» в промисловому секторі економіки / А.В. Череп, В.В. Сьомченко // Вісник Запорізького національного університету: Збірник наукових праць. Серія: Екон. науки. – Запоріжжя: Запорізький національний університет. – 2011. – № 1 (9). – С. 78-84.
- 73.Державний комітет статистики України: [Електронний ресурс]. – Режим доступу:<http://www.ukrstat.gov.ua>
- 74.Інститут демографії та соціальних досліджень НАН України: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.idss.org.ua>
- 75.https://uk.wikipedia.org/wiki/Хмельницька_область_Демографія
- 76.<https://km-oblrada.gov.ua/khmelnysky-region/>